

صلاحیت‌های حرفه‌ای

معلم

دکتر منیره رضایی

عضو هیئت علمی

پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

- ناظر به توصیف عمل یادگیری در صورت‌های متفاوت آن است؛
- تلفیق حیطه‌ها و سطوح یادگیری (حوزه‌ها) را با خود دارد؛
- از وحدت و یکپارچگی در سطوح گوناگون یادگیری برخوردار است؛

- انعطاف‌پذیر و پویاست؛

- نسبت به ویژگی‌ها و مشخصه‌های فردی پذیراست.

در این سند، شایستگی معلمی کردن (معلم حرفه‌ای) به‌عنوان یک پدیده واحد و شایستگی محوری، متشکل از دو نوع شایستگی‌های کلیدی و اساسی ذکر شده است. شایستگی‌های کلیدی عبارت‌اند از:

- شایستگی‌های معطوف به دانش موضوعی؛

- شایستگی‌های معطوف به دانش تربیتی؛

- شایستگی‌های معطوف به عمل تربیتی موضوعی؛

- شایستگی‌های معطوف به دانش عمومی.

در واقع، در این سند چهار بعد کلیدی، یازده شایستگی، و چهارده بعد اساسی برای شایستگی ذکر شده‌اند (ص ۲۴).

- اگر چه مراجعه به منابع داخلی و خارجی پیرامون صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان و نیز استانداردهای حرفه‌ای تهیه شده توسط مراکز و مؤسسات خارج از کشور نشان می‌دهد دست‌بندی‌های متفاوتی از شایستگی‌های معلمان ارائه شده‌اند، اما با توجه به عمده‌تعریف‌هایی که از واژه صلاحیت مطرح شده‌اند و به استناد آنکه در بیشتر موارد صلاحیت به‌عنوان مجموعه‌ای از ویژگی‌ها، دانش‌ها و توانایی‌ها تعریف شده است، طیف گسترده شایستگی‌هایی که معلمان باید از آن‌ها برخوردار باشند، به شرح زیر طبقه‌بندی می‌شود:

الف) صفات، ویژگی‌های شخصیتی، نگرش‌ها و عقاید

در واژه‌نامه فلسفه و علوم اجتماعی، «attribute» به معنای صفت، متغیر کیفی، خصلت و ویژگی ذکر شده است. صفات و به‌ویژه صفات حرفه‌ای، ویژگی‌هایی را ترسیم می‌کنند که به‌عنوان ویژگی‌های ضروری برای تدریس اثربخش، قابل شناسایی و معرفی هستند. این صفات اطمینان می‌دهند که معلمان برای چالش‌ها، نیازها و الزامات تدریس آماده‌اند. این صفات شیوه کار

بنا بر تعریف مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰)، شایستگی‌ها مجموعه‌ای ترکیبی از صفات، توانمندی‌ها و مهارت‌های فردی و جمعی ناظر به همه جنبه‌های هویت (در ابعاد فردی و جمعی) است (ص ۱۳۸). درباره مریمان تصریح شده است که اقتدار شخصیتی مربی حاصل احراز شایستگی اخلاقی و حرفه‌ای در فرایند گزینش و تربیت معلم است.

شایستگی‌های اعتقادی، اخلاقی، حرفه‌ای و تخصصی مریمان از طریق تغییر در معرفت، میل، اراده، عمل و تکرار عمل تا سطح تکوین صفات و هویت حرفه‌ای حاصل می‌شود. از آنجا که بر اساس یافته‌های فلسفه تربیت، هویت لایه‌ها و ابعاد گوناگون دارد، در بحث تربیت معلم نیز با تأکید بر تعمیق هویت مریمان در ابعاد فردی، انسانی، اسلامی و ایرانی، باید بر تکوین همه مؤلفه‌های هویت حرفه‌ای - اخلاق و تعهد حرفه‌ای، دانش تخصصی، دانش تربیتی، و مهارت‌های تربیتی ایشان به‌صورت یکپارچه برنامه‌ریزی کرد (همان، ص ۳۸۶).

همچنین، یکی از وظایف زیرنظام تربیت معلم و تأمین منابع انسانی، استقرار سازوکارهای لازم برای رشد شایستگی‌های پایه و شایستگی‌های ویژه در جهت هویت حرفه‌ای مریمان (دانش تخصصی و دانش و مهارت تربیتی مریمان) ذکر شده است (همان).

- در سند طراحی کلان (معماری) برنامه درسی تربیت معلم (۱۳۹۵) هم‌راستا با سند مبانی نظری تحول بنیادین (۱۳۹۰) شایستگی به‌عنوان مجموعه‌ای ترکیبی از صفات، توانمندی‌ها و مهارت‌های ناظر به همه جنبه‌های هویت تعریف شده و ویژگی‌هایی به این شرح برای آن ذکر شده‌اند:

به‌عنوان دو مؤلفه اصلی صلاحیت حرفه‌ای معلم مشخص کردند، ویژگی‌های عاطفی-انگیزشی را شامل انگیزش، خودتنظیمی و باورهای حرفه‌ای درباره یاددهی و یادگیری و محتوای موضوعی ذکر می‌کنند. در مجموع شاید بتوان نتیجه گرفت، آنچه در این بخش مطرح شد، شامل بیشتر مواردی می‌شود که اخلاق و تعهد حرفه‌ای معلم را تشکیل می‌دهند.

ب) دانش‌ها

این دسته از شایستگی‌ها شامل آن چیزی می‌شود که معلمان می‌دانند یا باید بدانند. در استانداردهای حرفه‌ای استرالیا برای معلمان^{۱۲} (۲۰۱۷) شایستگی‌های مورد انتظار در حیطه دانش حرفه‌ای به این شرح بیان شده‌اند: «از مجموعه‌ای از دانش و پژوهش حرفه‌ای کمک می‌گیرند تا در بافت‌های آموزشی خود به نیازهای دانش‌آموزان خویش پاسخ دهند. آن‌ها دانش‌آموزان خود را به‌خوبی می‌شناسند و این شناخت شامل آگاهی از پیش‌زمینه‌های متفاوت زبانی، فرهنگی و مذهبی دانش‌آموزان می‌شود. آن‌ها می‌دانند تجربه‌هایی که دانش‌آموزان با خود به کلاس درس می‌آورند، چگونه یادگیری آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. نیز می‌دانند چطور درس‌های خود را سازمان دهند تا به رشد جسمی، اجتماعی و فکری و نیز شناخت ویژگی‌های دانش‌آموزان دست یابند.

معلمان محتوای موضوعات و برنامه درسی خود را می‌دانند. با مفاهیم اساسی، ساختار و فرایندهای پژوهش مرتبط با برنامه‌هایی که آموزش می‌دهند، آشنا هستند و می‌دانند چه چیزی راهبردهایی را تشکیل می‌دهد که به لحاظ رشدی برای تنظیم برنامه‌های یاددهی و یادگیری آن‌ها مناسب است و از این دانش برای معنی‌دار کردن محتوا برای دانش‌آموزان استفاده می‌کنند. آن‌ها با فناوری اطلاعات و ارتباطات آشنا هستند و می‌دانند چطور از آن برای وسعت‌بخشیدن به روش‌ها و گستره یادگیری دانش‌آموزان خود بهره بگیرند (مؤسسه استرالیایی برای تدریس و رهبری مدرسه، ۲۰۱۷: ۵).

در ملاحظه منابع مربوط به دانش حرفه‌ای معلمان، در نظر گرفتن حیطه‌های دانش معلم از نظر شولمن^{۱۳} (۱۹۸۶) ارزشمند است. به نظر شولمن، هفت حیطه مرتبط با دانش معلم

و همکاری معلمان با دانش‌آموزان، والدین و دیگران را توصیف می‌کنند. صفات حرفه‌ای شالوده و بنیان ارزش‌ها، باورها و مهارت‌ها را برای تصمیم‌ها و اقداماتی که معلمان در کار روزانه خود اتخاذ می‌کنند، فراهم می‌سازند. صفات در مجموع نگرش‌ها و رفتارهایی را توضیح می‌دهند که معلمان می‌توانند از طریق آن‌ها توانایی خود را برای تسهیل یادگیری دانش‌آموزان به نمایش بگذارند (کالشرستا و پاندى، ۲۰۱۳: ۳۰).

ویژگی‌های شخصیتی به نقش حرفه‌ای معلم مربوط می‌شود که می‌تواند از طریق آموزش پیش از خدمت و کارآموزی مداوم رشد و توسعه یابد. مطالعات نشان داده‌اند، ویژگی‌هایی از قبیل انعطاف‌پذیری، شوخ‌طبعی، بی‌طرفی، شکیبایی، شور و اشتیاق، خلاقیت، توجه و علاقه به دانش‌آموزان، همگی به اثربخشی معلمان کمک می‌کنند (مالیکو^۴، ۲۰۰۵؛ هرسلت و همکاران^۵، ۲۰۰۰ به نقل از لیاکوپولو^۶، ۲۰۱۱: ۶۷) و به نظر می‌رسد خود معلمان هم بر این باورند که اثربخشی آن‌ها نمی‌تواند صرفاً از طریق کسب دانش و مهارت‌ها تأمین شود، بلکه به شخصیت آن‌ها هم بستگی دارد. (همان، ص ۷۲)

این دسته از شایستگی‌ها همچنین شامل نگرش‌ها و باورهای معلم درباره یاددهی-یادگیری و نقش او می‌شود. همه این‌ها شیوه‌ای را که معلم انتخاب می‌کند، ارزشیابی و دانش کسب‌شده را درک می‌کنند و نیز طریقه‌ای را که در عمل از این دانش منتفع می‌شود، تحت تأثیر قرار می‌دهد، چراکه این شیوه عمل، از آن دانش شکل می‌گیرد (فیمن-نمسر^۷، ۱۹۹۰؛ شون^۸، ۱۹۸۳؛ زیچنر و لیستون^۹، ۱۹۹۶ به نقل از همان). عامل دیگری که به اثربخشی معلمان کمک می‌کند، احساس تعلق به شغل معلمی (کولادارسی^{۱۰}، ۲۰۰۲) و علاقه به زندگی شخصی دانش‌آموزان و خانواده‌های آن‌هاست (هارسلت و همکاران^{۱۱}، ۲۰۰۰). نگرش‌های معلمان همچنین بر میزان تعهد آن‌ها نسبت به وظایفشان، بر شیوه‌ای که تدریس می‌کنند و بر نحوه برخورد آن‌ها با دانش‌آموزان، و نیز اینکه رشد حرفه‌ای خود را چگونه تصور می‌کنند، تأثیر می‌گذارد (چن و روونگو^{۱۲}، ۲۰۰۰؛ دارلینگ-هاموند^{۱۳}، ۲۰۰۰ به نقل از سوئه چو گو^{۱۴}، ۲۰۱۳: ۹).

بلومک و دلانی^{۱۱} (۲۰۱۲) هم در مدلی که ارائه کردند و در آن توانایی‌های شناختی و ویژگی‌های عاطفی-انگیزشی را

و اجتماعات یادگیری بهره می‌گیرند. آن‌ها از طریق پژوهش، گفت‌وگو و بازنمایشی مداوم، شیوه عمل خود را اصلاح می‌کنند.»

پی‌نوشت‌ها

1. attributes, personality traits, attitudes and beliefs
2. Malikow
3. Harslett et al
4. Feiman - Nemsler
5. Schon
6. Zeichner & Liston
7. Coladarsi
8. Harslett et al
9. Chen & Rovengo
10. Darling - Hamond
11. Blomeke & Delaney
12. Australian Professional Standards for Teachers
13. Shulman
14. Blomeke & Delaney
15. subject / content knowledge
16. pedagogical knowledge
17. pedagogical content knowledge
18. knowledge of learners
19. curriculum knowledge
20. general pedagogical knowledge
21. knowledge of contexts
22. knowledge of self
23. profession practice and skills
24. Australian professional standards for teachers
25. Ontario College of Teachers

منابع:

1. مبانی نظری تحول بنیادین در تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰). وزارت آموزش و پرورش
2. دانشگاه فرهنگیان (۱۳۹۵). طراحی کلان (معماری) برنامه درسی تربیت معلم (برنامه درسی ملی تربیت معلم جمهوری اسلامی ایران)، شورای برنامه‌ریزی درسی دانشگاه.
3. خرمنشاهی، بهاء‌الدین (۱۳۷۳). فرهنگ اصطلاحات فلسفه و علوم اجتماعی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
4. Kulshrestha, A.K & Pandey, Kshama (2013) Teacher Training and Professional Competencies, Voice of Research Vol. 1, Issue. 4, pp 29-33.
5. Liakopoulou, Maria (2011) The Professional Competence of Teachers: Which qualities, attitudes, skills and knowledge contribute to a teacher's effectiveness. International Journal of Humanities and Social Science. Vol1, No21, Pp 66- 78.
6. Liakopoulou, Maria (2011) The Professional Competence of Teachers: Which qualities, attitudes, skills and knowledge contribute to a teacher's effectiveness. International Journal of Humanities and Social Science. Vol1, No21, Pp 66- 78.
7. Harslett, Mort, Harrison, Bernard, Godfrey, John, Partington, Gary, Richer, Kaye (2000) Teacher perceptions of characteristics of effective teachers of aboriginal middle school students, The Australian Journal of Teacher Education, Vol 25, No 2.
8. Choo Goh, PaulineSwee (2013) Conceptions of Competency: A Phenomenographic Investigation of Beginning Teachers in Malaysia, The Qualitative Report, Vol. 18, No.20, pp1-16.
9. Australian institute for teaching and school leadership(aitsl), Australian professional Standards for teachers, 2017
10. Australian institute for teaching and school leadership(aitsl), Australian professional Standards for teachers, 2017
11. Shulman, Lee S(1986) Who understand: Knowledge growth in teaching, Educational Researcher, Vol 15, No 2, pp 4-14
12. Blömeke, S. & Delaney, S. (2012). Assessment of teacher knowledge across countries: A review of the state of research. ZDM Mathematics Education, 44, 223-247.
13. Ontario College of Teachers, professional Standards, 2016

وجود دارد که شناخت آن‌ها برای تدریس ضرورت دارد: دانش عمومی تعلیم و تربیت، دانش راجع به دانش‌آموزان و چگونگی یادگیری آن‌ها، دانش موضوع درسی، دانش تربیتی محتوا، دانش راجع به محتواهای دیگر، دانش راجع به برنامه درسی و دانش درباره اهداف آموزشی. **بلومک و دلانی**^{۱۴} (۲۰۱۲) هم، در مدلی که ارائه کردند، توانایی‌های شناختی را به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی صلاحیت حرفه‌ای معلم مشخص کردند که شامل دانش حرفه‌ای، دانش پداگوژیکی عمومی، دانش محتوایی، دانش محتوایی-پداگوژیکی می‌شود.

به این ترتیب، دسته دیگری از شایستگی‌های اساسی که معلمان باید از آن‌ها برخوردار باشند، شامل انواع دانشی می‌شود که می‌توان آن‌ها را به این شرح دسته‌بندی کرد:

الف) دانش محتوا یا موضوعی^{۱۵}؛ ب) دانش تربیتی^{۱۶}؛ پ) دانش تربیتی موضوعی^{۱۷}؛ ت) دانش راجع به یادگیرنده^{۱۸}؛ ث) دانش برنامه درسی^{۱۹}؛ ج) دانش عمومی تربیتی^{۲۰}؛ چ) دانش درباره بافت‌ها^{۲۱}؛ ح) دانش درباره خود^{۲۲}.

ج) عمل و مهارت‌های حرفه‌ای^{۲۳}

این دسته از شایستگی‌ها شامل آنچه معلمان باید بتوانند یا می‌توانند انجام دهند می‌شود. بنا بر استانداردهای حرفه‌ای استرالیا برای معلمان^{۲۴} (۲۰۱۷)، معلمان شایسته می‌توانند یادگیری را خوشایند و ارزشمند کنند. آن‌ها قادرند محیط‌های یادگیری قابل اطمینان، فراگیر و متغیری به وجود آورند و حفظ کنند و طرح‌های مدیریت رفتار قابل حصول و منصفانه‌ای را به اجرا بگذارند. آن‌ها از فنون ارتباطی سنجیده و بخردانه‌ای استفاده می‌کنند.

معلمان مجموعه‌ای از راهبردهای تدریس اثربخش را در اختیار دارند و از آن‌ها بهره می‌گیرند تا برنامه‌های تدریس و درس‌های به‌خوبی طراحی شده را به اجرا بگذارند. آن‌ها به‌طور منظم همه ابعاد شیوه عمل تدریس خود را ارزشیابی می‌کنند تا اطمینان حاصل کنند نیازهای یادگیری دانش‌آموزان خود را تأمین می‌کنند. اطلاعات و داده‌های ارزیابی دانش‌آموز را تفسیر می‌کنند و از آن‌ها بهره می‌گیرند تا موانع یادگیری را تشخیص دهند و دانش‌آموزان را برای بهبود عملکرد خودشان به چالش بکشند.

آن‌ها در همه مراحل چرخه یادگیری مشتمل بر برنامه‌ریزی برای یادگیری و ارزیابی، تهیه برنامه‌های یادگیری، تدریس، سنجش، ارائه بازخورد درباره یادگیری دانش‌آموز و گزارش‌دهی به والدین، به‌طور مؤثر عمل می‌کنند (مؤسسه استرالیایی برای تدریس و رهبری مدرسه، ۲۰۱۷: ۵).

در استانداردهای منتشرشده از کالج معلمان اونتاریو^{۲۵} (۲۰۱۸)، استانداردهای عمل برای حرفه تدریس که مشتمل بر پنج استاندارد است، از جمله شامل عمل حرفه‌ای هم می‌شود که به این شرح تعریف شده است: «اعضا دانش و تجربه حرفه‌ای را به کار می‌گیرند تا یادگیری دانش‌آموزان را ارتقا بخشند. آن‌ها از پداگوژی، سنجش و ارزشیابی، منابع و فناوری مناسب و مقتضی در برنامه‌ریزی و پاسخ‌گویی به نیازهای تک‌تک دانش‌آموزان